

Dacia. Un mileniu de istorie -prezentare-

Ștefan Ioana

Summary

Dacia. A millennium of history was published in 2010 by professor Constantin Petolescu. The book briefly presents the history of the actual territory of Romania between the sixth century BC and the sixth century AD. It is organized in 4 chapters. The first two deal with the history of the Geto-Dacians before the Roman conquest; the third with the way the province Dacia was organized and ruled, while the fourth deals with the history of this particular land between the Aurelian retreat and the early beginnings of the Romanian people.

The method applied is the critical research of the historical sources, especially the primary ones, the author being conversant in ancient Latin and Greek. Though written in a fairly sober scientific style, the book still uses easily accessible language to its target audience – history students and scholars in the field. Thus it proves an very useful instrument for all those who are interested in the research and the study of Romanian ancient history.

Constantin Petolescu a fost profesor la Universitatea București, în cadrul Facultății de Istorie. Activitatea pe care a deșus-o în domeniile istoriei și arheologiei este legată și de Muzeul Național de Istorie a României, Institutul de Arheologie București, instituții în care a deținut funcția de cercetător, de numeroasele șantiere arheologice a căror muncă a coordonat-o și de publicarea a 12 cărți și peste 200 de studii și articole cu privire la istoria Imperiului Roman.

Apărută în 2010, la Editura Academiei Române, cartea Dacia. Un mileniu de istorie cuprinde 385 de pagini, dintre care 22 de pagini ilustrate cu hărți sau fotografii ale unor izvoare arheologice, este structurată în 4 capitole, prezentând istoria spațiului de la nord de Dunăre cuprinsă între apariția primelor izvoare istorice scrise ce îi menționează pe geți și formarea poporului român, adică o perioadă de aproximativ o mie de ani delimitată cronologic de secolele VI a.Chr și VI p.Chr. În prima jumătate

a acestei perioade apare și se dezvoltă civilizația geto-dacilor, aceștia ajungând până la o formă de organizare cvasi-statală, iar cea de-a doua este perioada cuceririi și stăpânirii romane, navălirii popoarelor migratoare și etnogenezei românești, titlul fiind sugestiv pentru conținutul lucrării.

Metodologia folosită este cercetarea critică a surselor. Autorul insistă în mod special asupra izvoarelor istorice, cărora le aduce propriile interpretări. De asemenea sunt folosite și surse secundare constând în articole apărute în țară sau străinătate și cărți de specialitate pentru un anumit domeniu. Dintre sursele scrise, cele mai importante sunt izvoarele narrative, utilizate din plin de către autor. Astfel, de multe ori, afirmațiile sunt argumentate cu citate ample din operele autorilor antici greci, latini sau bizantini ce fac referire și la spațiul cercetat. În secolul al VIII-lea a. Chr. fluviul Istros este menționat în opera autorului grec Hesiod, aceasta fiind prima noțiune geografică referitoare la spațiile cercetate cu care grecii au intrat în contact. Autorul grec este primul la care cartea face referință. Apoi sunt menționate toate lucrările istoricilor antici ce aduc informații despre spațiul actual al României. La cele mai importante dintre ele, autorul oferă citate ample, iar, de multe ori, pentru a întări siguranța cititorilor cu privire la autenticitatea interpretărilor, oferă citatele atât traduse cât și originale. Traducerile folosite sunt cele regăsite în Fontes. La fel se întâmplă și în cazul inscripțiilor folosite, cărora autorul, le reproduce, atât traducerile cât și textul original, așa cum a fost publicat în CIL sau în alte culegeri de inscripții. Pentru refacerea diferitelor trasee, în subcapitolul ce vorbește despre ocupațiile daco-romanilor și pentru localizarea diferitelor așezări este utilizată Tabula Peutingeriana.

O altă categorie de surse sunt cele arheologice, care le completează cu succes pe cele scrise, oferind o imagine complexă a civilizațiilor descrise. Astfel, pentru a reface istoria geto-dacilor și a altor triburi tracice de la Nord de Dunăre, înainte de războaiele duse de romani în aceste ținuturi, autorul folosește numeroase izvoare așa cum au fost ele publicate în diferite lucrări de specialitate. În ceea ce privește războiul lui Traian în Dacia, insistă cu descrieri ample asupra unor scene de pe Columnă. Este descris și monumentul triumfal de la Adamclisi. Pentru perioada stăpânirii romane în Dacia sunt folosite ca surse descoperirile arheologice din castre sau așezările civile existente în apropierea acestora. Nenumărate referiri la izvoarele arheologice se regăsesc în ultimul capitol, cel dedicat prezenței barbare pe teritoriul Daciei și formării poporului român. Împreună cu sursele scrise bizantine, acestea sunt folosite pentru refacerea istoriei acestui spațiu, pentru care există foarte rar izvoare narrative autohtone, databile în această perioadă.

Cartea se deschide cu o introducere în care autorul prezintă

metodologia aplicată și face referire la publicul căruia lucrarea se adresează; studenții facultăților de Istorie, dar și cercetătorilor acestui domeniu.

Primul capitol, intitulat sugestiv *Getica*, după denumirea sub care sunt cunoscute triburile de aici în istoriografia greacă, este conceput ca un rezumat al perioadei în care acestea se dezvoltă ajungând până la o formă de organizare de tip regal. Se prezintă pentru început relațiile cu diverse alte popoare: greci, perși, odrysi, sciți, macedoneni, celți sau bastarni. Aceste spații au devenit cunoscute grecilor în urma colonizării întreprinse de aceștia pe țărmul Marea Neagră. Relațiile cu aceste colonii diferă în funcție de conducătorii pe care îi au. Astfel, Zoltes, o căpetenie tracică, îi obligă pe aceștia la plata tributului, în timp ce Rhemaxos devine protector al lor. Cea mai importantă sursă scrisă, pentru această perioadă (aprox. sec. VI a.Chr.), este lucrarea istoricului grec Herodot, care, descriind expediția regelui persan Darius împotriva sciților, amintește faptul că geții nu i-au permis trecerea prin ținuturile lor și au decis să-l înfrunte, cu toate că neamurile pe care acesta le întâlnise până atunci i se supuseseră fără luptă. Față de regatul odrysilor, întemeiat de traci, după înfrângerea pe care perșii au suferit-o în cel de-al doilea război medic, geto-dacii de la sud de Dunăre s-au aflat în relații de supunere, urmând ca apoi, cei ce locuiau în ținutul de la Nordul acestui fluviu să intre în conflict cu macedonienii conduși de Alexandru cel Mare. Prezența scitică la nord de Dunăre este simțită în special în Dobrogea, teritoriu ce va apărea în istoriografie sub denumirea *Scythia*. În aceeași perioadă, teritoriul geților este străbătut de celți (de la care au rămas toponime ca *Tarodunum*, *Eburodunum*, *Aliobrix*, *Noviodunum*, *Durostorum*, etc) și bastarni (creatori ai culturii denumită de arheologi *Poienești-Lukaševka*), populații cu care autohtonii nu conviețuiesc pașnic și care trec prin aceste spații, fără a influența în mare măsură cultura materială a acestora. Autorul prezintă, în continuare, principalele surse pe baza cărora a fost refăcută istoria acestor spații. Astfel, se face o trecere în revistă a izvoarelor grecești și a principalelor situri arheologice din țară referitoare la această perioadă. De asemenea, prezintă pe scurt podoabele și monedele geto-dacilor.

Următorul moment asupra căruia se insistă este regatul lui Burebista, prezentându-se sursele referitoare la această epocă, contextul politic extern și intern ce a făcut posibilă crearea acestui stat, originea regelui get și politica pe care a dus-o, atât în interiorul regatului, cât și în relațiile cu vecinii etc. Ultimul aspect cultural descris în capitolul rezervat civilizației geto-dacice este religia. În acest domeniu se face distincția între geți și daci, datorită faptului că, în cazul celor două neamuri, momentul istoric și credințele diferă. Autorul oferă citate ample despre acest subiect

din autori antici precum: Herodot, Strabo, Platon, Clemens din Alexandria sau Iordanes. Pe baza lor și a altor surse antice referitoare la acest aspect, se refac principalele elemente ale religiei geților, care, deși politeiști, erau cu toții uniți în jurul cultului lui Zalmoxis. Despre religia dacilor, sursele vorbesc mai puțin. Cu toate acestea, din informațiile redată, reiese faptul că geții și dacii aveau divinități comune, religia lor fiind supusă, într-o oarecare măsură, unor influențe venite din lumea greacă, în special prin intermediul cetăților pontice.

Cel de-al doilea capitol este intitulat *Dacia* și prezintă istoria spațiului românesc de la moartea lui Burebista (anul 44 a.Chr.) până la organizarea provinciei Dacia. Pentru început, autorul explică modul cum romanii și dacii au ajuns să aibă o frontieră comună, prin crearea la Sud de Dunăre a provinciei romane Moesia, după care, redă pe scurt istoria regalității dacice până la venirea la putere a regelui Decebal. Acesta ajunge în fruntea statului dac pe fondul unei crize politice existente la acea dată, datorită pericolului unei invazii romane (este posibil ca fostul rege, Douras/Diurpaneus să-și fi pierdut tronul din cauza ruperii relațiilor cu Imperiul Roman). Acesta reușește să-l învingă pe Cornelius Fuscus, prefectul gărzii pretoriene și să negocieze o pace avantajoasă în urma războiului cu Tettius Iulianus. După prezentarea modului în care Decebal ajunge la putere, autorul vorbește despre principalele surse referitoare la perioada stăpânirii sale în Dacia și felul în care era organizată societatea dacă în acele vremuri. Tot în acest capitol, sunt dedicate câteva pagini figurii împăratului Traian, cauzelor războaielor pe care acesta le-a purtat în Dacia și izvoarelor istorice referitoare la aceste evenimente (narrative, epigrafice și arheologice). Ultima parte a capitolului este rezervată celor două expediții ale lui Traian în Dacia soldate cu înființarea provinciei. De asemenea este prezentată și situația acestui teritoriu în perioada interbelică.

Cel de-al treilea capitol se intitulează *Romana* și prezintă provincia Dacia, de la organizarea ei, în 106, până la retragerea aureliană (271-275). Organizată administrativ, sub trei forme, de către împărații Traian, Hadrian și Marcus Aurelius, provincia se va confrunta de-a lungul existenței cu numeroase invazii barbare. Vorbind despre administrația instituită aici de către romani, cartea dă o listă cu numele tuturor guvernatorilor, anii între care aceștia s-au aflat la conducere și trimiteri către inscripțiile ce îi menționează. În procesul de romanizare, al doilea element ca importanță, după administrație, este armata stabilită în aceste zone. Sunt prezentate informații despre organizarea și funcționarea unui castru, căile de comunicație și sistemul de tip limes instituit aici. În cazul unităților militare romane, legiuni sau trupe auxiliare, cartea se dovedește

un instrument extrem de util, deoarece informațiile oferite sunt complexe vizând: locul de proveniență, componența trupelor, traseele pe care le-au străbătut, zonele în care au staționat etc. Sunt oferite, astfel, foarte multe trimiteri bibliografice spre izvoare istorice (în special inscripții) publicate în România sau în străinătate. Lucrarea vorbește și despre modul cum erau recrutați soldații de pe teritoriul provinciei Dacia sau prezența unor daci în unele trupe romane ce luptau în zone îndepărtate.

Referitor la așezările din Dacia, atât rurale, cât și urbane, informațiile sunt limitate, numărul celor care au fost localizate ajungând cu greu la 80. Principalele surse ce le amintesc sunt: Îndreptarul geografic al lui Ptolemeu, Tabula Peutingeriana și Cosmografia geografului anonim din Ravenna. De asemenea, multe dintre ele apar menționate în inscripții. Toponimele sub care aceste localități sunt cunoscute au proveniență atât autohtonă, cât și latină. În continuare orașele sunt prezentate amplu făcându-se, de fiecare dată, trimitere spre inscripțiile ce le menționează. Cât privește populația provinciei, autorul face, mai întâi, referire la autohtoni așa cum apar în sursele narrative, inscripții sau descoperirile arheologice, apoi la coloniștii romani menționați de aceleași tipuri de izvoare. Sunt rezervate, de asemenea, două pagini simbiozei daco-romane. În ce privește viața socială, este prezentată structura societății, sclavia, colegiile profesionale sau cele cu caracter etnic, dar și tulburările sociale apărute în acea perioadă. Dintre ramurile economiei, agricultura era cea mai dezvoltată, dovadă fiind numeroasele cuvinte latine ce țin de acest domeniu, păstrate în limba română. Domeniul economic asupra căruia există cele mai multe informații este însă, exploatarea aurului care s-a dezvoltat în paralel cu exploatarea altor metale neferoase (argint, cupru, uneori și plumb). Alte resurse ale subsolului exploatare în Dacia erau: fierul, sarea și marmura. Pentru aprecierea civilizației romane în raport cu cea dacică, sau cea post-romană, un domeniu important îl constituie meșteșugurile. Inscripțiile din provincie amintesc o serie de meserii în domeniile prelucrării pietrei, metalelor, etc. De asemenea, odată cu intrarea Daciei în sfera de influență romană se extinde comerțul cu Imperiul, fapt demonstrat și de prezența monedei romane, sau de existența diferitelor vămi situate atât la intrarea în provincie, cât și în interiorul acesteia.

Următorul aspect abordat de lucrare se referă la viața religioasă a locuitorilor provinciei. Încă de la început, autorul menționează faptul că, încercând reconstituirea acestui domeniu, a întâlnit două dificultăți. Prima dintre ele este de ordin bibliografic. Principalele lucrări de istorie antică tratează doar în mod general acest subiect, neexistând încă o lucrare de sinteză. Cea de-a doua privește izvoarele istorice. Nu există surse narrative însă, se regăsesc foarte multe informații în inscripții. Autorul

prezintă, în continuare, principalele credințe existente. Astfel, în timp ce populația din mediul rural continuă să-și adore vechile zeități în mediul urban apar credințe noi, păgâne (venite din spațiile greco-romane și orientale), sau creștinismul timpuriu. Este prezentată, apoi viața cultural-artistică a provinciei, făcându-se referire la elemente de arhitectură și urbanism, artă sau scriere.

Principala cauză a retragerii stăpânirii romane de la Nordul Dunării, este reprezentată de invaziile neamurilor barbare venite din Scythia, moment cunoscut în istoriografie ca *bellum Scythicum* așa cum îl denumesc *Historia Augusta*, arătând astfel caracterul eterogen al populațiilor ce participă la astfel de invazii. Paralel cu prezentarea acestor evenimente, cartea descrie și situația politico-economică internă în care se afla provincia în acea perioadă. De asemenea, sunt prezentate ample principalele izvoare narrative, din care autorul oferă citate largi redactate în limbile în care au fost scrise pentru a spori credibilitatea concluziilor emise pe baza lor. Ultima parte a capitolului este rezervată dacilor liberi și relațiilor pe care aceștia le-au avut cu locuitorii provinciei din diferite regiuni. Aceștia se asociază de multe ori popoarelor barbare în expedițiile de jaf pe care le întreprind pe teritoriul Daciei. Sunt urmărite grupurile dacilor din vestul provinciei romane, ale costobocilor și carpilor. Un loc aparte în expunere este rezervat populației geto-dacice din Muntenia, creatoare a culturii Chilia-Militari.

În ultimul capitol, intitulat *Dacoromania*, este descrisă situația teritoriului fostei provincii Dacia după retragerea aureliană. Romanii organizează sistemul de *limes* în sud, pe Dunăre, cu scopul de apăra Imperiul de invaziile popoarelor barbare. Rămasă la Nord de Dunăre, după retragerea administrației și armatei romane, populația daco-romană menține în continuare legături economice și religioase cu romanii din Sud. În același timp, însă, pe teritoriul fostei provincii Dacia, își fac apariția neamurile barbare venite din Nord: goți, huni, gepizi, slavi sau avari. Toate aceste invazii sunt descrise pe baza surselor, autorul oferind, ca de fiecare dată, citate lungi din izvoarele istorice, dar și trimiteri la inscripții sau alte tipuri de surse ce le menționează. Astfel, viața daco-romanilor a continuat timp de câteva secole între legăturile politico-economice și culturale cu Imperiul Roman și pericolul invaziilor barbare. Distrugerea orașelor aflate pe linia Dunării de către huni afectează însă grav aceste legături, iar viața urbană din Dacia este înlocuită treptat cu una de tip rural. De frica barbarilor, locuitorii fostei provincii aleg să abandoneze multe orașe și cetăți și să se retragă în sate aflate în locuri mai izolate, unde puteau fi în siguranță. Aceștia vor rămâne cunoscuți în istoriografie ca oamenii pământului.

În încheiere, autorul explică modul cum s-au format poporul român și limba sa. În acest proces, elementul predominant este stratul roman, care a dat și caracterul limbii române. Substratul însă a influențat structura acesteia, în special la nivel gramatical și lexical. Cel de-al treilea element ce a contribuit la etnogeneza românească a fost adstratul, adăugat în epoca migrațiilor și constând din elemente etnice barbare. Dintre acestea, cele care au influențat într-o mai mare măsură cultura daco-romană au fost neamurile gepizilor, care au contribuit la răspândirea creștinismului și slavilor, care au lăsat în limba română un număr important de cuvinte folosite cu precădere în Evul Mediu. Astfel, populația ce va locui la Nord de Dunăre, după retragerea aureliană, era formată din daco-romani, ce abandonează strălucirea vieții urbane, preferând să se mute în sate și să se ocupe cu îndeletnicirile specifice modului de viață rural și barbarii care vin în aceste zone fie conviețuind pașnic cu autohtonii, fie intrând în conflict cu aceștia.

Cel mai important element cultural al acestei perioade este răspândirea creștinismului. Mulți istorici au fost tentați, de-a lungul timpului, să vadă în izvoarele istorice creștine, databile în această perioadă, dovezi ale continuității daco-romane pe acest teritoriu. Cu toate acestea, astfel de concluzii sunt riscante, deoarece s-a demonstrat că, în aceste secole, noua religie s-a răspândit și printre barbari. Se poate vorbi despre poporul român și limba română de abia din secolul al IX-lea, când apare primul document redactat într-o limbă romanică occidentală; Jurământul de la Strasbourg, apărut în 842 și scris în limba franceză. Procesul etnogenezei românilor, fiind similar celui în care s-a format poporul francez, se poate afirma că, la acea dată limba vorbită pe teritoriul fostei provincii Dacia era străromâna, iar locuitorii pot fi numiți cu certitudine români.

Astfel, cartea se dovedește un instrument util studenților facultăților de Istorie, dar și cercetătorilor acestui domeniu. Deși, în ceea ce privește modul de redactare, autorul nu se abate de la rigorile stilului științific în general și ale celui istoric în special, stilul cărții este unul accesibil, conceptele operaționale cu care cititorul se întâlnește sunt explicate pe larg, iar inscripțiile traduse. Așadar, cartea se dovedește de un real folos, atât pentru cei care au preocupări legate de istoria antică, cât și pentru cei care-și doresc să afle mai multe despre Un mileniu de istorie.